

Zdravniško delo dr. Josipa Ipavca

Zvonka Zupanič Slavec

Medicinska fakulteta Univerze v Ljubljani, Ljubljana

Kot distriktni zdravnik je dr. Josip Ipavec letno obravnaval okoli 1.300 pacientov, kar izpričuje del ohranjene ambulantne knjige iz let 1912 in 1913. Večinoma se je plačilo za obisk gibalo med eno in 10 kronami, redko je doseglo 20 kron. Bolniki so prihajali tudi od drugod, kar kaže na Ipavčev dober glas. Bili so iz Šmarja, Celja, Gradca, z Dunaja, iz Šoštanja, Hrastnika, Braslovč, Rajhenburga, Nazarij, Izlak, Rogatca, Bovca, Brežic, Konjic, Velenja, Polzele ...¹

V ambulantno knjigo je dr. Ipavec podatke o svojih bolnikih zapisoval večinoma v nemškem jeziku, diagnoze pa v latinščini ali nemščini. V štirih mesecih je imel 115 ordinacijskih dni; v tem času je v ordinaciji in na domu pregledal 433 bolnikov, od tega 238 žensk in 195 moških. Mesečno število bolnikov se je gibalo od 90 do 131. Pri bolnikih je beležil zaporedno število, datum obiska, priimek in ime, starost, bivališče, anamnezo in status, diagnozo in terapijo, opombe, ceno storitve in plačilo.

V navedenem času so bolniki prihajali iz Šentjurja ter bližnjih in oddaljenih krajev. Ti kraji so ob rekah ali v njihovi bližini: Voglajni (Šentjur) in Savinji ter Dravinji, Sotli in Paki. Osrednja mesta in naselja, ki obkrožajo območje bivališč bolnikov, so bila na severu Šoštanj, Mislinja, Vitanje, Zreče, Oplotnica, Slovenska Bistrica; na vzhodu Poljčane, Rogaška Slatina, Šmarje pri Jelšah, Podčetrtek; na jugu Sevnica; na zahodu Mozirje, Nazarje, Ljubno, Polzela, Vransko, Prebold, Trbovlje, Hrastnik, Zagorje. Manjši kraji (samotne kmetije, zaselki; strnjena, gručasta, razložena naselja) so v okolici Šentjurja ali oddaljeni od njega 10–20 kilometrov in več.

¹ I. Grdina, *Slovenski Mozart: knjiga o Josipu Ipavcu* (Ljubljana: Beletrina; Šentjur: Knjižnica, 2021), 117–118.

Šentjur je imel leta 1869 652 prebivalcev (celotna trška občina), manjših zaselkov ob cerkvah, ki se začenjajo s Sveti ali Sveta ter Šent, je bilo 21. Največ bolnikov v imenovanem času je bilo iz Šentjurja, skupno 41, drugi so prihajali iz: Bezovja pri Šentjurju – 26 bolnikov (100 prebivalcev, kraj je kilometer oddaljen od Šentjurja), Dramelj – 18 bolnikov (323 prebivalcev, kraj je sedem kilometrov oddaljen od Šentjurja), Šmarja pri Jelšah – 13 bolnikov (1.167 prebivalcev, kraj je 12 kilometrov oddaljen od Šentjurja), Kostivnice – 11 bolnikov (187 prebivalcev, kraj je šest kilometrov oddaljen od Šentjurja), Dobovca pri Ponikvi – 11 bolnikov (103 prebivalci, kraj je devet kilometrov oddaljen od Šentjurja). Iz preostalih 129 krajev je bilo registriranih do devet bolnikov.

Obiskov na bolnikovem domu v Šentjurju z okolico (do 38 kilometrov daleč) je bilo 51, od tega sedem ponoči. Diagnoze, zaradi katerih je dr. Ipavec opravil obiske na domu, so bile: akutni napad protina, retenca urina z vstavitvijo katetra, zlatenica, porod z iztikanjem maternice, pljučni katar, golša, iztikanje maternice, poškodba in pretres možganov, pljučnica, tuberkuloza vratnih bezgavk – škrofuloza, tetanus.

V štirih mesecih je deset bolnikov napotil v bolnišnico. Napotne diagnoze v večini primerov iz zapisanega niso razvidne. V šestih primerih je zapisal samo »nosocom.«, torej bolnišnica, pri preostalih štirih bolnikih pa so bili vzroki: starostna katarakta, usekanina, pterygium, tvor na vratu.

V istem času je bilo pet smrtnih primerov: triletna deklica iz Šentjurja, 81-letna ženska iz Brezovja, dvoletna deklica, dvomesečni deček, 43-letni moški. Kot vzrok smrti je le pri 81-letni bolnici naveden kašelj, preostali štirje umrli nimajo zapisanega vzroka smrti. Pri dveh je dr. Ipavec prehodno opravil tudi zdravniški obisk na domu.²

Razprava

Pregled štirimesečnih zapisov iz ambulantne knjige dr. Josipa Ipavca v letih 1912 in 1913 daje pavšalni vpogled v njegovo zdravniško prakso. Na podlagi 433 vpisanih lahko zatrdimo, da je bil dr. Ipavec pri zdravniškem delu zelo zaposlen in zavzet. Ob ambulantnem delu je opravljal hišne obiske v širokem okolišu podnevi in ponoči ne glede na vreme, in to brez petka in svetka. Srečeval se je s pestro kazuistiko in bil kot praktik več tudi male kirurgije ter porodništva kakor tudi zobozdravstva.

2 SI_ZAC/1484 Grdina Igor: Ambulantna knjiga dr. Josipa Ipavca za leto 1912, 1913.

Pregled strukture obolevnosti kaže, da so znatno prevladovale bolezni oči (31 %) in revmatična obolenja (15,6 %), sledile so bolezni ušes, nosu in grla (13 %), bolezni kože in podkožja (11,2 %), poškodbe (9 %), prebavne (7 %), pljučne (5,9 %) in srčne bolezni (2,5 %). Teh podatkov ne moremo z zanesljivostjo primerjati z današnjim časom, saj marsikje manjkajo diagnoze ali pa je zapisana le simptomatika obolelih. Preseneča malo zabeleženih srčnih obolenj (2,5 %), ki zdaj predstavljajo vodilno obolevnost. Ker med izvidi ni navedene diagnoze rak, tudi vidimo, da so ljudje za njim manj zbolevali. To je bilo pogojeno z bolj zdravim načinom življenja in bistveno krajšo življenjsko dobo. Tudi zaradi slednje ljudje svojega karcinoma niso dočakali oziroma ni bil prepoznan; za ženske je znano, da so karcinom dojk skrivale, moški pa zaradi krajše življenjske dobe karcinoma prostate običajno niso dočakali. Tudi tuberkuloze je bilo malo, kar si lahko razlagamo z bolj zdravim bivalnim okoljem na kmetih. Sladkorne bolezni in sifilisa med diagnozami ne najdemo. Predpostavljamo, da se del teh bolnikov skriva med tistimi, ki nimajo zapisane diagnoze. Sladkorna bolezen pa je bila redkejša zaradi krajše življenjske dobe in bolj zdravega načina prehranjevanja.

Prebivalstvo Šentjurja in okolice je bilo večinoma kmečko. K zdravniku so prihajali le, kadar je bilo nujno. Omejevali so jih socialni in ekonomski razlogi. Večina bolnikov je bila samoplačnikov, zdravstveno zavarovanje je bilo šele v povojih. Ljubljana je namreč prvo okrajno bolniško blagajno dobila leta 1889. Strah pred slepoto je botroval tretjini vseh obiskov v Ipavčevi ordinaciji, med okulističnimi diagnozami pa zasledimo poškodbe oči, očesna vnetja in sivo mreno. Več okulističnih bolnikov je imel šentjurski medikus tudi zato, ker je bil znan kot okulist, delno verjetno tudi zaradi svojih uspešnih okulističnih prednikov, in so zato k njemu prihajali ljudje tudi iz oddaljenejših krajev. Revmatske težave, bolezni nosu, ušes in grla ter kožne bolezni oziroma vnetje podkožnega tkiva so prav tako silili ljudi v ordinacijo zaradi pogoste bolečine ali motečega zunanjega videza. Ostalim boleznim so prebivalci pripisovali manjši pomen in so jih poskušali zdraviti z domačimi zdravili. Pozornost so posvečali tudi porodnicam in ob težavnih porodih na pomoč klicali ne le babice, ampak tudi zdravnike. Kmetje so se zavedali, da lahko zemljo obdela le veliko pridnih rok.

Ipavčevo ambulanto so najpogosteje obiskovali bolniki, stari med 20 in 30 let, ter starejši, med 50. in 60. letom. Le redki njegovi bolniki so bili stari nad 70 let, saj je takrat bila povprečna pričakovana življenjska

doba le okoli 50 let. Med umrlimi v obravnavanem obdobju so bili trije otroci, 2-mesečni dojenček ter 2- in 3-letna deklica. Pri nobenem izmed njih ni vpisan vzrok smrti. Prevladovala pa so pljučnice ali pri dojenčkih driske zaradi hranjenja z nerazredčenim kravjim mlekom. V ambulantni knjigi za obravnavano obdobje ni vpisano nobeno cepljenje, čeprav vemo, da so v Ljubljani proti davici cepili že ob koncu 19. stoletja, ko pa v začetku 20. stoletja pri Slovencih zaradi dobre precepljenosti skorajda ni bilo več. Tudi pri ostalih dveh smrtnih primerih nimamo zapisanih vzrokov smrti: pri bolnici piše *tusis* (kašelj), pri 43-letnem moškem pa nič. Ipavčeva terapija je bila v skladu s takratnim znanjem in doktrino.

Ambulantna knjiga je dr. Ipavcu gotovo služila le za orientacijo: vanjo si je zapisoval podatke, ki so bili nujno potrebni – torej generalije o bolnikih, diagnozo, terapijo ter ceno za obisk in plačilo. V glavnem so bili to podatki, ki jih je kot distriktni zdravnik moral posredovati naprej. Tudi danes praktiki v ambulantne kartone le skopo zapisujejo bolnikovo anamnezo in status. Kaže, da v tem pogledu ni bistvene razlike med začetkom 20. in 21. stoletja.³

Sklep

Dr. Josip Ipavec je živel v času, ko se je medicina hitro spreminjala: odkritje številnih povzročiteljev bolezni in cepiv proti nekaterim, nadalje uporaba rentgenskih žarkov, merilca za krvni tlak, EKG-naprave in uvedba laboratorijskega dela ter prvih uspešnih kemoterapevtikov ... Žal je uvedba zdravljenja s prvim relativno uspešnim protisifilitičnim zdravilom salvarzanom v njegovem času v provincialnem okolju še zamujala, da ni mogel pomagati niti svojim bolnikom niti samemu sebi. Umrl je star komaj 48 let.

Po pregledu Ipavčeve ambulantne knjige lahko sklenemo, da je bilo njegovo zdravniško delo zelo angažirano in naporno. Ne le, da je moral pokrivati obsežen teren in je k bolnikom odhajal peš ali s kolesom (ali so ljudje prišli ponj z živinsko vprego), na razpolago je moral biti vedno in povsod, kadar so ga varovanci potrebovali za pomoč. In te pomoči so bili kmečki prebivalci pogosto potrebni: poškodbe pri delu, telesna izčrpanost zaradi fizičnih naporov, porajanje doma, nalezljive bolezni, ki

3 Z. Zupanič Slavec, »Šentjurski medikus: iz ambulantne knjige dr. Josipa Ipavca (1873–1921),« v *Josip Ipavec in njegov čas*, ur. I. Grdina (Ljubljana: Založba ZRC, 2000), 137–146.

so rade kosile med najmlajšimi, spori med ljudmi, ki so se včasih končali s kaznivimi dejanji, o katerih je moral pričati kot sodni izvedenec, pa mrliški ogledi in izredna stanja ob epidemija – takšno so bila opravila, s katerimi se je dr. Ipavec srečeval v svojem zdravniškem distriktu. Njegovo medicinsko znanje in terapevtski pristopi so bili sodobni, v skladu s takratno medicinsko doktrino in prakso, marsikaj v medicini pa mu je bilo domače tudi po tradiciji, saj je kot otrok opazoval očeta Gustava pri njegovem zdravniškem delu, med študijem v Gradcu pa strica Benjamina, ki je bil primarij v graški otroški bolnišnici Sv. Ane. Tudi oprema ordinacije je bila primerna času in oddaljenosti od večjih mestnih središč. Priročna lekarna je morala biti urejena po enotnih predpisih za podeželske ambulate. Magistralna zdravila je pripravljala sam, v terapiji je kot dristilo pogosto uporabljal ricinusovo olje, za zdravljenje hematomov pa pijavke.

Navedeno kaže, da je bil dr. Josip Ipavec zelo zaposlen, a spreten praktik. Prav neverjetno je, kako mu je uspelo ob lastnih bolezenskih težavah in družinskem življenju še odmevno komponirati. Narodu ni služil le kot zavzeti in empatični varuh človeških življenj in njihovega zdravja, ampak mu je zapustil tudi bisere glasbene ustvarjalnosti.

Zahvala velja ddr. Igorju Grdini za predlog te raziskave in pomoč z arhivskimi viri ter pokojni dr. Mariji Bocak Kalan za pomoč pri pregledovanju ambulantne knjige.